e.f.buriana

nežádoucí návraty

jan burian

nežádoucí návraty

e. f. buriana

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.
Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Galén
Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5

www.galen.cz

© Galén, 2012

Všechna práva vyhrazena.
Tato publikace ani žádná její část nesmějí být reprodukovány, uchovávány v rešeršním systému nebo přenášeny jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, elektronického, fotografického či jiného záznamu) bez písemného souhlasu nakladatelství.

© Jan Burian, 2012
© Vlasta Burianová – heirs, 2012
© Galén, 2012
Epilogue © Přemysl Rut, 2012
Photos © archiv, 2012
Typography © Luboš Drtina, 2012

ISBN 978-80-7262-875-9 (PDF)
ISBN 978-80-7262-876-6 (PDF pro čtečky)

MOTTO

Život je proto krásný, že se ho ustavičně snažíme po svém přetvořit a v boji o svou představu života stárneme s blahým pocitem vykonaného díla, přestože víme, že jsme vlastně neučinili nic jiného, než že jsme svým dědicům zanechali takovou nedokonalost, již oni musí přetvořit po svém, aby jejich děti měly co dělat s opravováním toho, co rodiče učinili nedokonale, a tak dále a stále výše bez ustání.

Pravda, že se tohle všechno děje i tehdy, když nejsme takoví blázni jako „někdo" (co bych se jmenoval), abychom to, jak se říká, žrali. Ale co potom z nás je?

EFB, 1957

Matce, rodině a všem, kteří nechtějí
vidět věci jen černobíle

předmluva

Rád bych vám vyprávěl příběh člověka, jenž bývá často označován za kontroverzního umělce. Ten příběh se mě dotýká, jelikož ta osobnost – v jistých dobách tolik oslavovaná a v jiných zase zcela zatracovaná – byl můj otec Emil František Burian. Nepředkládám vám žádnou vědeckou práci ani běžný biografický výklad. Abych mohl vytvořit alespoň přibližný obraz skutečnosti, rozhodl jsem se pro poněkud komplikovanější stavbu: mozaiku, v níž kombinuji nejen různé dokumenty – deníky, dopisy, recenze nebo úřední listiny –, ale i svědectví různých osob, pamětníků či historiků. Většinou je neposuzuji, pouze cituji a ponechávám čtenáři možnost, aby si utvořil vlastní obraz. Jinak si cestu za pochopením tak složité látky neumím představit.

Se střípky své mozaiky jsem pracoval podobně jako filmaři se stavebními prvky svých dokumentů. Stříhal jsem je, hrál si s nimi. Nakonec jsem je proložil svými vlastními dopisy otci, které jsem mu za jeho života pochopitelně nestihl napsat. Když umřel, bylo mi sedm. Ty dopisy začaly vznikat spontánně, jak se při studiu otcova života vynořovaly různé otázky, témata, problémy či vzpomínky. Psal jsem je i proto, že se mi tím často značně ulevilo.

Knížka nazvaná *Nežádoucí návraty E. F. Buriana* je dílem veskrze subjektivním, řada dokumentů o životě mého hrdiny tu chybí, nemínil jsem – a ani to nelze – podat vyčerpávající zprávu. Usiloval jsem o vylíčení otcova osudu a zároveň o alespoň částečné vniknutí do doby, v níž se dostal do střetu se dvěma děsivými totalitami dvacátého století, s každou zvlášť a s každou úplně jinak.

Zaměřuji se na poslední dvacetiletí otcova života. Především proto, že doba předchozí je z různých úhlů pohledu zpracována a nikdo z autorů po půl století od jeho smrti nenalezl odvahu napsat monografickou práci o jeho válečném a poválečném životě. Ba co víc: o E. F. Burianovi se řada lidí se značnou dávkou povrchnosti dosud zmiňuje jako o „nejkontroverznějším umělci své doby“ či jako o člověku, který „se zbláznil z pobytu v koncentráku“ a stal se jakousi podivínskou troskou v plukovnické uniformě. Možná nastal čas pokusit se tento obraz upřesnit. Věřím, že se to podaří – a hlavně že to stojí za to.

Příběh začíná autentickými vzpomínkami matky E. F. Buriana, mé babičky Vlasty Burianové, rozené Hatlákové, které sepsala pravděpodobně někdy po roce 1934 a jež končí založením Déčka. Pak se přeneseme rovnou do začátku okupace; pokud se někdo bude chtít předem dozvědět více i o předválečném Burianovi, může na straně 443 najít

chronologii jeho života. Vzhledem k tomu, že kniha obsahuje spoustu polozapomenutých či neznámých jmen a souvislostí, je vybavena značným množstvím vysvětlivek. Čtenářům labužníkům si pak dovoluji nabídnout výběr rozmanitých laskomin v podobě jazykových a stylistických perel, které vytvořili někteří svědkové nebo i badatelé ve svých výpovědích. Tyto výpovědi nejsou kromě krácení nijak upravované (snad s výjimkou interpunkce nebo markantních pravopisných pochybení, pokud by zastřely srozumitelnost textu), sem tam se někdo ze svědků šeredně mýlí, jiný si vymýšlí či zarputile tvrdí něco, co nemůže odpovídat skutečnosti. Jindy jsem byl ovšem zaskočen nenadálou hloubkou, prozíravostí nebo moudrostí některých zúčastněných či protagonisty samého. Doufám, že si to patřičně vychutnáte a vytvoříte si svůj vlastní názor, tak jako já, když jsem připravoval toto dramatické vyprávění. Mohu-li vás o to požádat, čtěte, prosím, pomalu.

Jan Burian, jaro 2011

Dopis o čase na složité myšlenky / duben 2011

Milý tatínku,
rozhodl jsem se napsat Ti pár dopisů a dát dohromady tuhle knihu, protože už to je přes padesát let, co jsi umřel, a nikdo o Tobě žádnou monografii nenapsal. Alespoň ne o celém Tvém životě. Vypadá to, jako bys žil na dvě poloviny – ta první je akceptovatelná skoro pro každého, zatímco ta druhá jako by vůbec nebyla. Když jsi měl sté narozeniny, uspořádali v Divadle Archa (to je dnes krásně zrenovovaná ta „díra u Rozvařilů", která na Tebe „zbyla") divadelní hru o Tobě. Pan režisér se upřímně snažil pochopit, o co Ti šlo, ale stejně se neubránil třeba tomu, aby Tě nepohřbil přibližně o pět let dřív. Představ si to – v té jeho inscenaci umíráš v uniformě s flaškou v ruce jako zoufalec někdy před polovinou padesátých let. Ne tedy v roce 1959 uprostřed práce a plánů, s hlavou plnou snů a zkušeností…

Asi by se tomu zasmáli všichni ti, které jsi tvorbou z posledního období svého života okouzlil a ovlivnil tak, že na to nemohli zapomenout, a jsou-li ještě naživu, vzpomínají dodnes. Jenže moc se jich už dneska smát nemůže a paměť s nebožtíky odchází.

Pro českého člověka, který se koncem století po čtyřiceti letech zbavil komunistické diktatury, je dnes už značně nepochopitelné, že někdo mohl být komunista a zároveň velký umělec. To nám teď v oparu často velmi pozdního antikomunismu jaksi nejde do hlavy. To víš, ten Tvůj maloměšťák, na kterého se tak často zlobíš, se moc nezměnil a i my, kteří chceme být jiní, potřebujeme mít všechno pěkně jednoduché a pokud možno černobílé, abychom se v tom vyznali. A na složité myšlenky a chápání nemáme čas. Vlastníme sice internet a tam si pokud možno všechno vygooglujeme, ale někdy se mi zdá, že to nejpodstatnější tam stejně není; nebo to alespoň nemohu najít.

Při Tvém stém výročí jsem se v Praze dozvídal většinou to, že jsi byl jakýsi zfanatizovaný komunistický plukovník; teprve v Paříži mi řekli, že prý jsi ovlivnil vývoj evropského a světového divadla…

Co s tím? K psaní o Tobě se ani dnes nikdo nehrne – Jaroslav Kladiva sice napsal v osmdesátých letech pěknou knížku o první polovině Tvého života a poloilegálně ji vydal v Jazzové sekci, Bořivoj Srba o Tobě píše celý život obsáhlé studie, převážně se ovšem také zabývá tvorbou a životem do roku 1945. I kniha Adolfa Scherla a Milana Obsta K dějinám české divadelní avantgardy, která vyšla rok po Tvé smrti, se zabývá obdobím do roku 1941. Jana Hádková o Tobě natočila inteligentní televizní dokument. Lidé kolem DAMU, kteří se o Tebe opravdu zajímají, o Tobě například uspořádali v roce 2004 konferenci. Čas od času vyjde

nějaký zajímavý článek, ale za celých padesát let se nikdo neodvážil napsat o Tobě monografii a o Tvém poválečném životě se kromě té zpropadené uniformy skoro neví. A kdo si pamatuje, že sis nechal po odchodu z armády ušít čamaru? Škoda že jsem Tě v ní nikdy neviděl.

Jiným důvodem k napsání této knihy je to, co se dělo se mnou. Jednu příhodu za všechny: v roce 1989 mě v Hranicích na Moravě udal jistý pořadatel za to, že prý jsem na koncertě „mluvil špatně o svém otci". Já jsem samozřejmě nemluvil špatně o Tobě, ale o Tvém komunismu, a to ho naštvalo. Za rok, už po sametovém převratu, mě do Hranic pozvali znovu a celé to udání vyšlo v místním tisku jako reklama na mé vystoupení. Podobné věci se mi sem tam děly, tak Ti o tom chci taky napsat, abys věděl, do čeho jsi mě namočil.

Kdybych mohl o Tvém životě natočit film, odehrávala by se první scéna na bombardované Cap Arconě ve chvíli, kdy ses jako koncentráčnický vězeň rozhodl skočit z těch sedmnácti metrů z okna kajuty do hořícího a ledového moře. Všechno tehdy viselo na vlásku, všechno se jaksi určovalo do budoucnosti. Kdybys to býval nepřežil, já bych tu nebyl a Ty bys byl zřejmě národní hrdina. V každém městě bys měl svou ulici a bůh ví, co by se po Tobě všechno jmenovalo...

Tím, že jsi měl obrovské štěstí a skok se podařil, dostal ses na břeh a vrátil se domů, Ti bylo dáno ještě čtrnáct let života a nevymřeli jsme. To mě opravdu těší a jsem Ti za to patřičně vděčný. Pro Tebe to ovšem mimo jiné znamenalo, že ses místo legendou stal, jak to tak vypadá, pro většinu lidí zatím jen tím potrefeným plukovníkem. Neboj se, mně tenhle zjednodušený obraz nestačí, snad s tím teď něco provedeme.

Zdraví Tě
Tvůj Jan

zápisky vlasty burianové

(asi polovina 30. let)

Operní pěvec, člen městského divadla v Plzni Emil Burian byl miláčkem plzeňského obyvatelstva, a tak se jím stal i jeho nenarozený syn E. F. Burian. Když jeho matka chodila s ním v jiném stavu, každý, kdo ji potkal, gratuloval jí k synu dosud nenarozenému. Když se blížila doba zrození dítěte, denně chodili Plzeňáci pod okna Emila Buriana s otázkou, narodí-li se kluk, kterého s napětím očekávali. Lidem zdálo se, že očekávaný kluk nepřichází dlouho na svět, každý chtěl být prvním gratulantem a gratulace je svrběly na jazyku, a proto byli tak častými hosty pod okny rodičů E. F. Buriana.

Příliš časně dozvěděli se o těhotenství pí Burianové, neboť se hlásil příliš hlučně v matčině životě, takže musel lékař Dr. Kučera léky mírnit nepříjemnosti, které dosud nenarozený syn matce působil. Čekalo se se zvědavostí, neboť lékař řekl, že Emil Burian bude míti syna. Čekalo se, bude-li doktor mít pravdu.

Jedenáctého června 1904 o 9. hodině ráno přišel mlčky na svět. Byl zmožen on i jeho matka dlouhotrvajícím porodem. Otec, který celou noc chodil okolo rodičky, odešel do druhého pokoje, když se přiblížila poslední chvíle, aby vyčkal první výkřik svého syna, neboť i on pevně byl přesvědčen, že to bude kluk.

Dítě mlčelo, a tak musil do ložnice nahlédnouti, aby se přesvědčil, mluvila-li Plzeň pravdu.

Rodička přes své vyčerpané síly dala se do smíchu se slovy, kluk je tu.

Bez otázky zvěděl, že ten syn je vskutku synem a ne dcerou. Dlouho se matka EFB smála té hlavě mezi dveřmi. Hlava zmizela a otec nikde. Konečně dítě bylo vykoupáno a oblečeno a tu táta přišel, aby dítě vzal do náruče a požehnal čelo křížkem. Udiveně zíral do tváře svého dítěte. Jeho syn měl všechny barvy po těžkém porodu a jemu se zdálo, že nemůže zůstat naživu. Matka nepřemýšlela o barvách svého dítěte, pro ni byl dítětem, které už před narozením měla ráda. Gratulace šla za gratulací a intimnější přátelé chodili matku i dítě navštěvovati. Bylo to pro ně zklamání, čekali zázračné dítě, a on to byl kluk nepatrného zevnějšku. Místo nosu měl jen dvě dírky a stále nemohl se zbýti své modré barvy. Matka si dělala žerty, že má modrou barvu v erbu.

V Plzni Branžovských děti roznášely, že u Burianů mají ošklivého kluka. To slyšely jistě od svých rodičů, neboť samy neměly o kráse zdání, jejich věk to nepřipustil. (Branžovský byl kolega Buriana, tenorista též u opery divadla angažovaný). Když se to rodička dozvěděla, čekala s úzkostí na lékaře a stěžovala si na řeči, které kolují Plzní! Srdečně se tomu lékař zasmál a těšil matku se slovy, aby mu kluka dala, že mu nevadí, že se krasavcem nenarodil, a že nemá strach, že zůstane tak, jak ho vidí dnes, do šesti neděl, že se vše změní. Stalo se. Brzo matka

pozorovala změnu, která se stala s jejím dítětem. Dítě rostlo a přibývalo na váze.

Měl se k světu, hlásil se o svá práva, rušil spánek svého táty, který se zlobil, a tak se matka rozhodla přestěhovat do jiného pokoje. To si ovšem kluk nedal líbit a v noci s velkým rámusem si vynutil na matce návrat do ložnice. Tys ho přilehla, zněl otcův hlas, a nebylo to pravda, v rozespalosti nebyla schopna ukojiti hlad svého synka a zlostný výkřik probudil všechny. Matka dlouho vzpomínala, jak jí sotva několik dnů starý synek pomohl ku právu spáti ve své posteli v ložnici.

Dne 17. června měl křtiny na arciděkanství na faře Svatého Bartoloměje v Plzni N. E4828. Kmotrem mu byl pan František Vuršr, účetní městské spořitelny, majitel penzionátu Krásnohorská v České Kubici u Domažlic.

Emil Burian, operní pěvec, loučil se toho roku s Plzní, kde byl angažován na barytonové partie. Časté nedorozumění s ředitelem Budilem, který neměl příliš v lásce operu, přinutilo Emila Buriana, aby hledal štěstí jinde, a tak po skončené sezoně odjel na Českou Kubici, kde před odjezdem do Německa trávil dovolenou u kmotra svého syna, pana F. Vuršra. Dítěti i rodičům vzduch a lesy přinesly zotavení i klid před novou sezonou ve Freiburgu. Dítě přibylo a nikdo by v něm nepoznal hubeňoučkého Buriana z Plzně. Matka ho ošetřovala a netrpělivě čekala na jeho pláč, on mlčel jako ryba, zdálo se, že se mu vede dobře a že nepotřebuje nářkem vymáhat na matce svých potřeb.

Matku to znepokojovalo, a proto stále na dítě volala, aby řekl „á“. Jeho matka byla z muzikální rodiny a měla obavu o sluch svého synka. Jednoho dne za necelých šest neděl kluk to „á“ ze sebe vydal. Matka radostí byla bez sebe a každému vyprávěla o své práci, jak se jí zdařila, aby vyřkl písmenko á. Prázdniny blížily se ku konci a Emil Burian odjížděl do Freiburgu, kde byl s velikou sympatií přijat. Angažmá přijal bez zkoušky na odporučení agenta, a tak se zvědavostí očekával ředitel Bolman a šéf opery Starke, co se bude dít. Nepatrný muž a asi umný, říkali si mezi sebou. Několik tónů z úst Emila Buriana získalo naráz oba zkušené muže. Stal se jejich oblíbencem, freiburské obecenstvo jevilo velký zájem o jeho umění i jeho rodinu. Když se dověděli, že má synka, každý poslal něco k radosti rodičů, neboť dítě dosud nevnímalo, co se kolem děje.

Chlapec ochuravěl, matka s velkou péčí ošetřovala EFB, ba odřekla se i své radosti divadla. Půl roku staré dítě jevilo zájem o vše, co se kolem dělo, a zvlášť otcův zpěv ho zajímal. Otec vždy se skryl a zpíval a chlapec otáčel se a hledal sluchem i zrakem svého zpěváka, a vždy správně.

První rok nebylo mnoho zajímavého, o čem bych psala, druhý byl pohnutlivější, dítě se učilo chodit a mluvit jako jiné děti. Bohužel

ochuravěl střevním katarem a matka podnikla vše, aby dítě udržela naživu. Babičky zkazily dítěti žaludek, jedna se předháněla víc nežli druhá a dítě neslo jejich nerozumné počínání bolestným střevním katarem. Horečka stíhala horečně jednu za druhou. Konečně po pečlivém lékařském i matčině ošetřování na nějaký čas choroba ustoupila.

Druhou sezonu, když s ním rodiče jeli do Freiburgu, jel s nimi Vladimír Vuršr, syn Emilova kmotra, kterého se strašně bál, až malá epizoda cestou ho s ním smířila, a tak se stali kamarády. Matka v Offenburgu vystoupila z vlaku, šla si koupit malé občerstvení. Vlak se rozjel, matka zůstala ve stanici a zoufale hleděla za mizejícím vlakem. Ovšem i ve vlaku byl poplach, osazenstvo jevilo o malého opuštěnce zájem. Kluk spustil a nebyl k utišení, zvlášť když dvě jeptišky jevily o něj zájem a chtěly se o něho starat. Tu se chytil Vuršra okolo krku a celou cestu se ho nepustil. Od té doby mu říkal Vuši a měl ho rád.

Vuršr jel s námi, Emil B. ho učil zpívat a malý B. ho vždy poslouchal a nehnul se z pokoje, dokud zpíval. EFB se měl dobře, ctitelky otcovy ho zahrnovaly lahůdkami i hračkami a vozily ho na procházky, když matka s dítětem se objevila na ulici. Když rodiče měli hosty, tak EFB se zájmem sledoval jejich počínání i řeči, a tak se naučil různým německým výrazům. Zvlášť se mu líbil přípitek, a když odešli a chtělo se mu pít, říkal „pite, pite, pot“, domníval se, že přípitek, který Němci vyslovovali, znamenal, že chtěli pít. Paní v klobouku nazýval „frau“ a v šátku „mana“, protože si to srovnal ve své hlavě z „manu“, a pánům nastrojeným říkal „herr“.

Byl tiché dítě, nikdy neplakal, jen matka nesměla se večer oblékati, tu spustil a nebyl k utišení, dřív nežli viděl matku zase svlečenu. Jeho matka měla podezření, že služebná, když odešla, ho týrala. Matka i syn se milovali a matka ve svém srdci cítila, že je její jedinou života radostí. Chlapec jevil o vše zájem a nejvíc o české knedlíky, když je viděl na stole, natahoval ručky a labužnicky si na kousku, který mu matka dala, pochutnával, to ovšem ve druhém roce svého věku, neboť nesměl nic hutného jíst, dokud se nezbavil střevního kataru.

Když byl Emil Burian angažován do Národního divadla v Praze, opouštěl Freiburg z rodinných důvodů. Neradi ho v divadle freiburském pouštěli, jednohlasně tvrdili, že zabíjí svoji uměleckou dráhu, a všemožně se přičiňovali, aby E. B. udrželi. Marně, E. B. prosadil svou. Musel podepsat listinu, že ho nepouštějí dobrovolně, že odchází z rodinných důvodů a že divadelní správa nasadila vše, aby ho udržela. Loučili se s ním těžce, neboť byl miláčkem obecenstva a Boží zázrak i ředitelstva. Členové v divadle si ho vážili, a kdo zpíval, učil se u něj a nechal se poučovat. E. B. neměl rád loučení, proto hleděl tajně z Freiburgu odjeti. Podařilo se mu to, protože ve Freiburgu byla dvě nádraží, ze

kterých mohl odjíždět. Dámy, které přišly na nádraží s kyticemi, dožily se zklamání. Také bylo překvapení v Kostnici, když vycházel z vlaku a na nádraží bylo vyvoláváno jeho jméno, znělo: E. B., telegram. Tázal se muže, který mu odevzdal telegram, jak je to možné, že ho poznali, i vysvětlil mu úředník následujícími slovy: pan B. je kučeravý, modrooký, s brejlemi na nose, má přitloustlou paní, která drží v náručí černooké dítě. Dámy ovšem nepředvídaly, že by dítě mohl nésti otec, což se také stalo, a jen vyvoláváním jména situaci zachránili. V Kostnici jsme se zdrželi krátký čas, obdivovali Rýn, jeho krásnou zelenou barvu, a Emil chtěl stále do vody koupat se. Strašně rád se čvachtal ve vodě a při koupání musela ho matka vždy hodně namydlit, až byl celý bílý, tu vesele jásal a nechtěl z vody. Rodiče si prohlédli Kostnici, kde Jan Hus byl vězněn a odsouzen, a bylo jim při pohledu na sklepení, ve kterém byl vězněn, úzko, i zvířátko má dnes lepší bydlení nežli Jan Hus ve sklepení! Lidé tamější s pietou vyprávěli o situaci, ve které se Jan Hus octl. Přes Bodamské jezero a odjížděli do Prahy. Na lodi každý pochoval EFB a divil se náladě dítěte, které jevilo o vše kolem zájem a nikoho svou přítomností nerušilo. Nejmilejším ovšem byl klín matčin, u otce dlouho nevydržel. Cestu nad očekávání snášel dobře a jeho matka v pozdějších letech často vzpomínala, jak byl hodný a trpělivý.

Angažmá E. Buriana otce v Praze začínalo 1906, trvalo dva roky, po dvou letech odjížděl znovu do Německa, do Hamburku, kde prodlel jeden rok a vrátil se znovu do Prahy. Mezi tou dobou nedělo se nic zvláštního, učil se EFB česky, neboť ve Freiburgu, ačkoli s ním rodiče mluvili jen česky, učil se od služebné i německy, tak to měl popletené, že mluvil českoněmecky. Marně se činila matka, aby mu to odvykla, kluk houževnatě setrvával na svém, až jednoho dne na letním bytě u svého strýčka Karla Buriana, operního pěvce světového formátu, naučil se od dětí správně česky mluvit. Jeho strýc měl statek v Senomatech u Rakovníka, miloval svůj rodný kraj tak, že kvůli tomu onen statek koupil a nedbal, že mu nic nevynáší, naopak dosazoval, zveleboval nejen svůj statek, také Senomaty, které v té době nevypadaly krásně. Když jeho švakrová poprvé přijela podívat se na ten chválený statek, s překvapením myslela si, co si to ten Karel koupil a jak jen mohl volit takový nevkus, on, umělec s duší vpravdě uměleckou. Za rok změnil jeho statek celou tvářnost, všechny chalupy před statkem koupil, nechal zbourat, udělal stranou stodolu, starou zbořil, která hyzdila a bránila rozhledu, zařídil zahradu a panská vrata místo dřevěných dal ze železa postavit. Pokoje přistavil a tak zvelebil budovy pro lidi i dobytky. Jeho starý otec vedl mu hospodářství, ačkoliv už měl dávno odpočívat po celoživotní práci. Na tom statku nejraději dlel EFB a naučil se

milovati venkov a lidi v něm. S kluky venkovskými pásl husy a užíval všech venkovských radostí.

Nepříliš v lásce měl ho jeho strýc a kde mohl, bodl ostrým slovem jeho matku, neboť věděl, že se dotýká nejcitlivějšího místa. Často musela slyšet, že si myslí o svém synu, že bude geniální, ačkoliv si to nemyslela nikdy. Trpké chvíle snášela proto, že její syn viděl do strýčkovy duše a mnoho věcí se mu v ní nelíbilo. V pozdějších letech, když už absolvoval mistrovskou na konservatoři a doprovázel strýčka na koncertech, chválil si ho, že prý mu nikdo tak nerozuměl a nesplynul s ním umělecky jako on. Také matku jeho naváděl proti práci EFB, řekl, že má talent, představoval si však, že musí jít vše podle strýčka a rád by byl do práce EFB mluvil, netroufal si však, zase to odnesla jeho matka. Jednou při rozmluvě jí řekl, aby mu to vymluvila, aby nešel tím směrem, jakým se dává. Poprvé za ta léta postavila se matka švakru na odpor a řekla: Neznásilňuji mozek svého syna, ten patří jemu a nechť s ním zachází dle své vůle. A věc byla vyřízena. Překvapením mlčel pan strýček, nebyl od své švakrové zvyklý odporu, vždy mlčky snášela jeho zlý rozmar a jeho proměnlivou náladu.

Jinošská léta EFB byla plná fantazií. Ve škole obecné se velmi dobře učil, až na to písmo, jak říkával učitel Hájek jeho matce. On myslí, milostpaní, když bude škrábat, že bude génius, a smál se tomu. Obecnou vychodil s prospěchem, reálné gymnázium s menším, narazil na nesympatie k profesoru a bylo zle, znechutila se mu školní lavice a jeho vždy po svobodě toužící povaha nesnesla stěsnanosti ve třídě. Mnoho mrzutostí musela matka spolknouti, zůstala však ve svém nitru klidnou, měla v syna svého důvěru a cítila, že ne škola, ale jeho svobodné jednání přivede ho na správnou cestu. Všemožně se přičiňovala o jeho soukromé vzdělání a jeho snahy podporovala, nešetříc svými silami ani financemi. V manželství uhýbala, co se jí samé týkalo, o svého syna vedla boj bez ohledu na sebe, zápasila o vše, co se jejího syna týkalo, prosadila jeho touhy věnovat se muzice. Otec za žádnou cenu nechtěl a vymlouval to svému synu, až se on konečně podrobil, poslechl otce a šel na zubařinu, jak se všeobecně říkalo, přes odpor matčin. Marně vedla spor, že Emil nebude nic jiného než muzikant, ovšem tenkrát netušil, že dříme v něm jiný mimo muzikální talent. Zubařina ztroskotala. Dr. Vachman, u kterého se učil, jeho otci vzkázal, aby přišel do kavárny Opera, že by s ním rád mluvil. Tam se rozhodl osud Emilův. Pak doktor řekl jeho otci: „Mistře, prosím vás, vemte svého syna ode mne, on se k zubařině nehodí, dejte ho učit muzice. Nestačil byste za něj škody platit, všechno, co vezme do ruky, rozbije. On se pro to nehodí!“

Konečně přišlo na matčina slova a přání! Emil se učil kompozici u varhaníka Sv. Štěpána pana Strnada dva necelé roky. K lítosti rodičů onemocněl jeho učitel a zemřel. Rodiče stáli bezradní, otec nechtěl svého syna dát na konzervatoř a neznal vhodného učitele pro něho. Nevím, jakou náhodou otci poradil někdo hudebního skladatele Roba, u kterého nedělal nic nežli opravoval chyby v jeho partituře. Bylo to divné otci i matce, že se tak děje, a nevěděli si rady, až sám EFB rozhodl o svém osudu, odešel od skladatele Roba a začal sám bez učitele pracovat. Matka vyučovala zpěvu a jeho přidržovala při doprovázení žáků, a tak jednoho dne se rozhodla, že uspořádá koncert se svými žáky a že Emil vybere skladby moderních skladatelů. Stalo se! Emil nastudoval program, sám si dal svoji malou skladbu k tomu a koncert se pořádal. Po koncertě potkal šéf opery Národního divadla Ostrčil jeho otce a začal mu vyprávět, jak na něho skladba jeho syna působila. Řekl to těmi slovy: „Mistře, včera jsem si poslechl skladbu vašeho syna, víte, ono je to všelijaké, já s tím nesouhlasím, musím však přiznat, že mě to zajímalo, vskutku je to interesantní, je v tom něco."

Otec byl polichocen, neboť neočekával, že pan šéf Národního divadla se o jeho šestnáctiletém synu vyjádří, a tak matka uspořádala ještě čtyři koncerty mladých skladatelů, od kterých nesklidila díků, za kritiku, kterou o nich napsali, byla zodpovědná ona. Nic jí nebyli za to vděčni, že na koncerty doplácela, které dělala z návodu syna, kterého zajímalo vše, co bylo moderní. Také nadšení a idealismus podporovaly jeho snahy.

Jednoho dne přišel k matce a řekl: „Co myslíš, mami, o mé myšlence, já bych rád vydával časopis." To by znamenalo sáhnout do kapsy a zúčastnit se. Měl několik dobrých inteligentních přátel, a tak se semknuli a vydávali časopis, který se jmenoval Tam-Tam. Vydalo se několik čísel a zanikl pro nedostatek zájemců.

Spolek Přítomnost, kterýmu předsedal pan Bláha, hudební skladatel, a jiní páni z té společnosti nabídli Emilovi, aby s nimi pořádal koncerty a vstoupil do jejich spolku. Stalo se. I jeho matce nabídli členství, a tak spolupracovníci Tam-Tamu všichni přistoupili do Přítomnosti. Pořádaly se koncerty, pracovalo se pilně. Najednou si usmyslili, že se spojí se všemi mladými hudebními skladateli, a EFB nabídl též Schulhoffa a pořádaly se schůze. Mezi tou dobou pořádaly se koncerty a bylo zle, noviny stále psaly o EFB a jeho práci a pan Mikeš Bláha byl tím dotčen, žárlil a obvinil EFB, že si kritiku naklonil na svou stranu, ba dokonce že si to píše sám. Pořádala se schůze, které se EFB nemohl zúčastniti, jelikož odjel do Brna doprovázet otce a strýce na koncertě. Zplnomocnil svoji matku, aby jednala za něho. Na schůzi padlo několik ostrých slov, vyzněly v bezcharakternost Buriana, což si matka nemohla

nechat líbit a jménem svého syna vystoupila ona i on ze svazku Přítomnosti. Všichni, kdo vstoupili s nimi, vystoupili též a pan M. Bláha zůstal zas pánem situace. Následky toho byly, že intrikovali proti EFB a roznášeli nepravdivé povídačky. Ba dokonce psali dopis a sehnali podpisy, panu šéfovi Ostrčilovi, že je B. renegát a že chce vtahovat Němce do české Přítomnosti. Na konzervatoř to poslali. Ovšem bez následků. Burianovi to řekli a odsoudili M. Bláhu i ty, co to podepsali.

Mezi tou dobou napsal EFB operu *Palomid a Aladina*, pětiaktovou, kterou předložil konzervatoři, když žádal, by ho přijali. Za dvě léta privátního studia byl přijat do mistrovské na operu, kterou jim předložil. Profesoři mu k jeho práci gratulovali.

Dva roky navštěvoval – totiž nenavštěvoval – konzervatoř, vždy jen prof. Foersterovi předložil svoji práci a to bylo vše, takže ve skutečnosti co se naučil a uměl, šlo z něj samého. Celé vyučování vyznělo „dobře, Burianku", a snad se pan profesor ani do jeho práce nepodíval. Ku konci druhého roku přišel jednoho dne profesor Foerster tři dny před ukončením školního roku k Burianovi a řekl mu: „Burianku, zítra musíte dělat zkoušku z dějin hudby." Jako když do B. střelí, v prvním okamžiku byl ohromen. Měl navštěvovat ta dvě léta přednášky, do kterých nechodil a žádný ho na to neupozornil. Foerster ho těšil a řekl: Pro vás je to maličkost.

S malou duší v těle šel, jak sám říkal, na popravu, myslel, že neobstojí. Když předstoupil před profesorský sbor, začal předášet od začátku vzniku muziky o skladatelích až do nejmodernějších skladatelů. Konečně pan rada profesor Brambergr zarazil Burianovu řeč slovy: „Dosti, Buriane, víte toho víc nežli my," a jeho mistrovská skončila s vysvědčením, kterého se dostalo málokomu. Otec (pesimista) s úzkostí očekával svého syna a podruhé opakoval se výstup, který se dál při jeho narození. Strčil jen hlavu do dveří, tentokrát ovšem s otázkou: Tak co je?

Zápas, který matka vedla s jeho otcem po celá dvě léta, kde stále slyšela „on to neudělá", byl zapomenut a v tom momentě bylo to zásluhou otcovou, byla to jeho práce, matka zůstala stranou. Ani slůvko vděčnosti nepřešlo přes rty. Otec nevěděl, že se syn přihlásil do konservatoře, učinil tak bez jeho vědomí z návodu matčina, byl by mu to vymlouval a zrazoval ho. EFB dal se znovu do práce a napsal novou operu, kterou zadal do Národního divadla. Zase bez vědomí otcova. Jednoho dne přišel otec domů a řekl svému synu: Vzkazuje ti šéf Ostrčil, že přijal tvoji operu. Žes mně o tom nic neřekl? Pan šéf se divil, že o tom nic nevím, a řekl mně: „Copak vám váš syn o tom nic neřekl?" – „Ne! Jsem tomu rád, aspoň nemůže nikdo říct, že jsem se za něj přimlouval."

Nové trápení měla matka, při každé příležitosti jí činil výčitky a dělal ji za neúspěch zodpovědnou. Opera se připravovala. Otec vycítil

v divadle spiknutí a učil se tajně partituru Adama, nikomu to však neřekl. Když pan Munclinger vrátil roli, zaskočil sám a zpíval v opeře svého syna. Pan Munclinger se vyjádřil, že takové svinstvo nebude zpívat. Opera měla úspěch slušný na osmnáctiletého mládence, i kritika psala příznivě. Ovšem jako vše, co bylo moderní, trvale nezaujala. Paní Horvátová zpívala Evu, ovšem noty, přestože byla muzikální, padaly pod pult, jak kapelníci říkají.

Druhá přijatá hudební skladba byl balet *Fagot a flétna* na Nezvalův text. Burian prosadil svoje obsazení, čímž přišel balet z repertoáru. Balet měl pěkný úspěch.

V roce 1926 zemřel mu otec a EFB musel hledat zaměstnání, ve kterém by nalezl existenci. Ještě tři léta byl doma a pracoval na opeře *Bubu z Montparnassu*. Ovšem tu operu pro ožehavý text nechtěl pan šéf Ostrčil provozovat. Svou první operu *Aladina a Palomid* nemohl B. zadat divadlu proto, že provozovací právo dostal jiný skladatel, který na thema ono zkomponoval operu. Bohužel opera byla dávána v Brně, propadla a Burianovi bylo znemožněno provozování.

Mezi tou dobou hrál v Osvobozeném divadle a v Dada, a tak začala jeho divadelní činnost.

Založil též sbor, který se jmenoval Voiceband a s úspěchem vystupoval v Praze i v cizině. Na festivalu v Sieně měl frenetický úspěch, zvítězil nade všemi. Cestou B. jeden přítel prozradil, že ho poslali na festival ne proto, aby zvítězil, ale aby si utržil ostudu. Zvítězil nad svými nepřáteli.

Jednoho dne oznámil své matce, že přijal do Brna angažmá, režisérské místo. S těžkým srdcem se loučila jeho matka s ním, neboť věděla, že je pro ni ztracen, jako každé dítě, které odchází z domu.

Byla zvyklá starat se o něj – o všechno, všechno nepříjemné mu odstranit z cesty, a tak ve své dětinné úzkosti myslela, že nebude bez ní schopen se starat sám o sebe. Později, když už stál pevně o sebe opřen, přiznal se matce, že se dosti naplakal a že někdy myslel, že to nevydrží. Byl vychován ve vatě, a dostal se do drsného prostředí, které jeho citlivé duši nesvědčilo. Nalezl přítele, který ho z toho vyvedl a zpříjemnil mu nepříjemné angažmá. Z Brna šel do Olomouce a z Olomouce znovu do Brna. Tři léta strávil na Moravě a po třech letech vrátil se do Prahy, byl angažován do Červeného esa, které zaniklo ani ne v celém roce. Co teď? Mezi tou dobou se oženil a následkem toho přemýšlel o nové existenci, o založení vlastního divadla.

Emil Burian, otec EFB.

Vlasta Burianová, rozená Hatláková, s dětmi Libuší a Emilem Františkem.

Muzikantské začátky …

EFB ve dvacátých a třicátých letech.

E. F. Burian

JAZZ

Aventinum
1928

E. F. Burian
ojďte lidé na divad

E. F. BURIAN

POLYDYNAMIKA

Ladislav Kuncíř
v Praze

E F BURIAN

6

OIVMP

amette jeriště

E. F. BURIAN:

O MODERNÍ RUSKÉ HUDBĚ

POPULÁRNÍ ÚVOD KE STUDIU

SKRJABIN

STRAVINSKÝ

PROKOFÉV

FEINBERG

ROSLAVETZ

LURIJE

POLOVINKIN

OBUKOV

ČEREPNIN
A JINÍ

ORCHESTR BEZ DIRIGENTA

ODEON PRAHA
1926.

Kč 6·50

DIVADLO D 39

Cena 1·- Kč

Z Lidové suity E. F. Buriana: Baba s nůší – J. Kühnmund. (Foto J. Mikota)

Lidová suita

se hraje denně do 11. září

MOZARTEUM

NEDĚLE 18. BŘEZNA 1923 O PŮL 8. HOD. VEČERNÍ

—

I. VEČER PÍSNÍ MLADÝCH SKLADATELŮ

(RUKOPISY)

*

POŘAD:

1. *O. Hilmera* (* 1891 Veltrusy). *Úryvek z pohádky, Samota milenců* (A. Sova) přednese Nina Švarcová.
2. *Fr. Picha* (* 1895 Řipec): *Sloky, Hrdá bolest* (A. Sova) přednese Jan Mestek.

—

3. *Jiří Štěch* (* 1895 Opočno): *Píseň podzimu* (P. Verlaine), *Nad mrtvým děckem* (J. Štěch) přednese Máša Skyvová. *Jarní* (J. Štěch) přednese Ria Hubáčková.
4. *Boh. Bouda* (* 1896 Želiv): *Osten vzpomínky* (A. Sova) přednese Nina Švarcová. *Žárlivost, Stromy* (O. Fischer) přednese Miloslav Radovnický.

—

5. *Frant. Brož* (* 1896 Podbaba): *Květ narcisu, Jarní noc* (A. Sova) přednese Jar. Kural.
6. *K. Hába* (* 1898 Vizovice na Moravě) *Kdosi zpívá v lukách* (J. Vrba), *Labutě* (J. Náměstek) přednese Ema Svobodová.

—

7. *E. F. Burian* (* 1904 Plzeň): *Beznadějná samomluva.* Provedou: Nina Švarcová (soprán), Máša Skyvová (alt), Jar. Kural (tenor), Miloslav Radovnický (baryton), Jan Mestek (recitace), J. Máca (housle), E. F. Burian (klavír).

U klavíru E. F. Burian

POŘÁDÁ PÍ V. BURIANOVÁ

Grafia. Praha

VI. MEZINÁRODNÍ KONGRES PRO KRESLENÍ
A UŽITÁ UMĚNÍ V PRAZE 1928

6e CONGRÈS INTERNATIONAL DU DESSIN ET DES ARTS APPLIQUÉS À L'INDUSTRIE PRAGUE 1928
VI. INTERNATIONAL CONGRESS FOR ART EDUCATION,
DRAWING AND ART APPLIED TO INDUSTRY PRAGUE 1928
VI. INTERNAT. KONGRESS FÜR KUNSTUNTERRICHT, ZEICHNEN U. ANGEWANDTE KUNST IN PRAG 1928

V pátek dne 3. srpna 1928
Friday, August 3rd, 1928

O 8. hodině večerní
8 o'clock p. m.

DVORANA - HALL

UMĚLECKÁ BESEDA

PRAGUE III., BESEDNÍ 5

The

VOICE-BAND

Přednášku prosloví a ukázky předvede zakladatel a dirigent Voice-bandu hudební skladatel

The lecture with demonstrations given by the founder and conductor of Voice-band, the composer

E. F. BURIAN

Narozen 1904 v Plzni. Studoval gymnasium v Praze, skladbu na konservatoři u J. B. Foerstra, absolvoval r. 1925.

Autor složil mnoho děl komorních, písňových, oper, baletů a j., z nichž typickou ukázkou jeho tvorby je dnes předvedené Concertino pro drums a klavír.

Born 1904 in Pilsen. Stud. gymnasium at Prague, composition on the State conservatoire in Prague at J. B. Foerster. Absolved 1925.

The author had composed many songs, operas, ballets as well as chamber works of which the *Concertino* for drums and pianoforte characterises him.

»VOICE-BAND« vznikl z tradice pěveckých sborů a recitačních chórů. Je to nenotovaný sbor, využívající všech hlasových možností mluveného i zpívaného slova. Opustil notaci pro větší volnost intonace a rytmu. Básně jsou jím recitovány, nebo lépe zpěvavě mluveny v časomíře, ve valčíku, v pochodu, v charlestonu. Doprovázen bicími nástroji, může býti slovem (rytmem) k tanci jako je jazz-band hudbou k tanci. The Revellers a angličtí pěvci madrigalů nejsou daleko voice-bandu. Také exotické sbory Malajců nebo negrů, ba i Číňanů, nejsou příliš cizí technice voice-bandu. Voice-band pouze konstruuje to, co exotů činí neumělé: surový zvuk a rytmičkou nevybozenou tonalitu.

Program Voice-bandu není programem pěveckých sborů. Obsahuje většinou básníky všech směrů, které si upravuje po svém tak, aby to vyhovovalo náladě básníkově, organisované formě i reproduktorovému tělesu. Koncerty voice-bandu setkaly se všude se senzačním úspěchem, takže jeho zájezd na mezinárodní festival do Sieny je očekáván s velkým zájmem.

někdo tady přece musel zůstat

(1939–1941)

MOTTO

Proč jde kouř z této dýmky napravo a ne nalevo? Takový je důvod všeho. – Blázen, třikrát blázen, nebezpečný šílenec je ten, kdo uvažuje o svých vyhlídkách, kdo chce mít pravdu na své straně!

Věty zakázané druhorepublikovou cenzurou ze scénáře Burianovy inscenace Mussetových *Marianniných rozmarů* počátkem roku 1939[1]

1 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 545.

JAN GEBHART, historik, 1996:
Podzim 1938 přinesl do řad avantgardní scény rozvrat a dusnou atmosféru. V říjnu se rozhodly úřady uzavřít Osvobozené divadlo a oba jeho protagonisté spolu se skladatelem J. Ježkem následně odešli do exilu. Ještě tíživější situace nastala po nacistické okupaci a vyhlášení „Protektorátu Čech a Moravy" v březnu 1939. Z oněch významných avantgardních divadel zůstalo v provozu fakticky jediné – Burianovo divadlo D.

E. F. Burian a celý kolektiv se rozhodl pokračovat v duchu hesla, které poutalo pozornost v předsálí divadla v Mozarteu již řadu let:

Moderní divadelník slouží, ale neposluhuje.[2]

PAVEL KOSATÍK, historik, 2005:
Tlak na uzavření jeho divadla byl obrovský, ze strany protektorátních úřadů i tisku; ve Vlajce patřil k nejoblíbenějším terčům. Jiní na jeho místě by zavřeli podnik a odstěhovali se do lesů, daleko z Prahy. Mnozí bývalí avantgardisté to právě tak udělali, aniž jim to někdo vyčítal: šlo o životy. Burian však za těchto okolností nejenže nepřestal hrát divadlo, ale počínal si při tom vlastně stejně jako dříve: tak, aby diváci i nyní z jeho divadla odcházeli s vědomím, co si režisér toho večera myslel o stavu světa. Zjistil, že základní skutečnosti se dají z jeviště vyjádřit za každé situace, bez ohledu na to, kolik vět mu ze scénáře vyškrtala cenzura nebo kolik koženokabátníků zrovna sedí v sále.[3]

ZUZANA KOČOVÁ, herečka, manželka EFB, 1979:
„Někdo tady přece musel zůstat, ne?" odpověděl po návratu na otázku přítele, který ho s řadou ostatních očekával v Moskvě mezi emigranty. (...)

Divadlo vytvářelo před svým uzavřením platformu, kde se spřádaly a stýkaly nitky vznikajících ilegálních buněk. Historie, k níž by mohly promluvit stovky pamětníků včetně řady významných německých umělců-antifašistů prchajících do exilu přes Prahu.[4]

JAN GEBHART, historik, 2000, 1996:
V prvních letech okupace neměli nacisté zájem okamžitě provést radikální změny a v rámci „protektorátní autonomie" umožňovali jistou míru legality českého kulturního života.

Udílení národních cen pro české umělce[5] mělo oslabit germanizační tlak a posílit vědomí národní pospolitosti a soudržnosti. Skrytý podtext

---

2 GEBHART, Jan. Vynucená přestávka D 41. In Lidové noviny, 12. 3. 1996.
3 KOSATÍK, Pavel. E. F. Burian hraje proti Němcům. In Týden, 11. 10. 2005.
4 KOČOVÁ, Zuzana. Neuengammský vězeň č. 8898. In Hlas revoluce, 26. 5. 1979.
5 EFB obdržel národní cenu za operu Maryša.

však nacisté pochopili a s postupem doby proměnili tyto slavnostní akty v prostředek neúprosného prosazování „říšské myšlenky při budování Nové Evropy“.[6] Burian, aniž slevoval ze svého pojetí role divadla, v intencích požadavků doby novými inscenacemi a další činností ukazoval českým divákům cestu ke kořenům národa, aby mohli odolávat náporu germanizace.[7]

STANISLAV BUDÍN, novinář, 1948:

Už třetí měsíc Němci v Praze. Ještě se lidé neprobrali zcela z mrákot. Ještě těžké rdousící zoufalství bylo u každého v očích. Byl uspořádán Pražský hudební máj, z něhož se pak vyvinuly naše hudební festivaly. Lidé začínali jinak vnímat českou hudbu, český verš, české divadlo. Umění nabývalo svého původního významu – být buditelem osvobozeného boje.

Ve Valdštejnské zahradě uspořádalo Burianovo D 39 večer Máchova *Máje*. Hlediště bylo v zahradě, jeviště v salle terreně. Bylo vyprodáno. Krátce před zahájením večera začalo pršet. Lidé se nehnuli ze svých míst. Z jeviště bylo oznámeno, že se večer nebude konat a že se u pokladny vrátí divákům peníze. Hlediště začalo protestovat. Nikdo neodešel. Déšť se přeměnil v liják. Diváci se nahrnuli do sally terreny.

A tak jsme stáli všichni, jeden těsně vedle druhého, jako v nabité tramvaji, herci promícháni mezi diváky, déšť šuměl v listí zahrady, a sbor začal recitovat verše básníkovy. Nikdy ještě nenaslouchali lidé tak zbožně, s tak rozechvělými srdci, s tak zaťatými pěstmi. Verše, slýchané stokrát, v dobách bezstarostných a volných téměř docela ztrativši svůj význam, náhle pronikaly do hloubky vědomí, byly téměř nesnesitelné, působily fyzickou bolest. A když náhle sbor ztichl a zazněl čistý hlas sólisty, vyhrocený do zoufalého výkřiku.

Kudy plynete u dlouhém dálném běhu,
i tam, kde svého naleznete břehu,
tam na své pouti pozdravujte zemi.
Ach zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlasť jedinou i v dědictví mi danou.
šírou tu zemi, zemi jedinou!

Všichni, kolik nás tam bylo, jsme se zachvěli.

---

6 GEBHART, Jan. Umění za protektorátu. In *České slovo*, 25. 9. 2000.
7 GEBHART, Jan. Vynucená přestávka D 41. In *Lidové noviny,* 12. 3. 1996.

Na tento večer, na tento zoufalý výkřik nebylo lze zapomenout po celou dobu války. Bylo to zvolání deprimující a zároveň osvobozující. Vlasť jediná i v dědictví mi daná byla zabrána brutálním utlačitelem. Básník Mácha a umělec Burian se tu spojili, aby probudili z apatie a z letargie její syny. A bílé obláčky, jimž byla určena výzva básníkova, a hvězdy rozplynulé nesly pak celých šest let tento pozdrav zemi milované od těch, kteří byli odvlečeni a trýzněni, i od E. F. Buriana, i od těch, kteří musili odejít do svobodných zemí a za její svobodu bojovali.

Už pouhým tím večerem se D 34 – D 48 na věky zapsalo do dějin národa.[8]

E. F. BURIAN po válce:

Koncem roku 1939 jsem byl předvolán na gestapo do Pečkárny[9]. Tam se mne vyšetřující komisař otázal, proč u nás v divadle nevisí protižidovské oznámení („Židům vstup zakázán"). Vyšetřování bylo dost groteskní, protože jsem si vzpomněl na svůj herecký talent a zahrál jsem mu takového úředního blba, z kterého by měl docela určitě radost i sám Jaroslav Hašek. Řekl jsem mu s docela nevinnou tváří mimo jiné i to, že jsem z první republiky zvyklý, že nemohu ve svém divadle vyvěšovat, co není úředně zakázáno. Řekl jsem mu, že mi to bylo divné, že nedostávám od gestapa žádný výměr, abych se mohl podle toho zařídit, a tak jsem se domníval, že divadlo „D" pokládá gestapo za výjimku.

S nevinnou tváří jsem mu tvrdil, že bych býval docela dobrovolně, už při nástupu Němců do Prahy, vyvěsil cedulku proti Židům, ale že mi v tom bránila moje výchova první republiky, kdy bylo zakázáno vyvěšovat na veřejných místech cokoli jiného než úřední předpis. A tak, protože jsem úřední předpis nedostal, nic jsem nevyvěsil. Úředník gestapa mne zprvu chtěl nechat zavřít, ale pak mě asi pokládal za úplného pitomce, přísně mi nakázal, abych se postaral o okamžitou nápravu, a jestli prý tak neučiním, tak mne zavře, až zčernám. Vrátil jsem se do divadla, ceduli jsem sice nechal vyvěsit, ale Židé zůstávali v zaměstnání dál. (…)

A navíc jsem ze vzdoru dal na repertoár dramatizaci Dostojevského románu *Ves Štěpančikovo*, jejímž autorem byl Žid – náš nezapomenutelný Karel Poláček. Dramatizaci jsem sice podepsal sám, ale peníze z ní šly na podporu života Karla Poláčka…[10]

---

8 BUDÍN, Stanislav. Nezapomenutelné chvíle. In *Umělecký měsíčník D 48*, č. 10, 1948.

9 Pečkárna – Petschkův palác v ulici Politických vězňů č. 20 v Praze; v letech 1939–1945 sídlo gestapa, německé tajné státní policie.

10 SEYDLER, Jiří. Jeden ze všech.. Vzpomínka na E. F. B. In *Národní osvobození*, 7. 12. 2000.

Z. K. SLABÝ, literární historik a kritik, 2000:
Je známo, že Vlastimil Rada v době, kdy musel Poláček chodit se žlutou hvězdou, kryl svým jménem dílo *Hostinec U kamenného stolu*. Méně je známo, že totéž učinil E. F. Burian, když uvedl Poláčkovu dramatizaci románu *Ves Štěpančikovo* od F. M. Dostojevského.[11]

ZUZANA KOČOVÁ V KRONICE AUD, 1953:
Na Poříč přechází divadlo D z Mozartea uskutečnit široký plán E. F. Buriana, bojujícího o české moderní kulturní středisko. Vstupné je v novém divadle přes vysoký nájem nejnižší ze všech pražských divadel, nehledě ke sníženkám pro studentstvo a učně. Pro pronásledované z rasových a jiných důvodů pořádalo D generálky až do svého zavření. Zatímco dole v hledišti skupina censorů odhaduje účin každého slova, v šeru balkonu se schází vděčné obecenstvo, jemuž „nadlidé" upřeli právo na život a kulturu.[12]

E. F. BURIAN v přednášce k členstvu divadla, 1953:
Jednoho dne přišli do divadla na výstavu uniformovaní čeští fašisté a sháněli se zuřivě po malíři Fialovi. Dlouho jsme ovšem nevěděli, o koho jde, až z cyklostylovaného katalogu výstavy vyšlo najevo, že je tam Filla označen jako Fiala. Já jsem jim omyl nijak zvlášť nevyvracel, a tak fašističtí hrdlořezi hledali Fialu, aby ho zmlátili, zatímco Filla už byl dávno zatčen.[13]

ČASOPIS VLAJKA,[14] 1940:
Tvůrcem těchto „také maleb" je pověstný pražský epigon španělského žida Picassa, zdomácnělého ve Francii, jemuž se také – před světovou válkou i po ní – klaněli jako posvátné modle všichni židomilští průkopníci t. řeč. „avantgardního" paumění – a s nimi též pražská společnost snobů – většinou židů i jejich přisluhovačů obého pohlaví... Jakékoliv formy a způsoby zvrhlého paumění musí z našeho národa a jeho kultury zmizet – i s těmi, kdož až dosud podobnou otravu u nás podporují a šíří![15]

---

11 SLABÝ, Zdeněk K. Otazníky nad jedním českým klasikem. In *České slovo,* 1. 3. 2000.
12 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 366.
13 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 368.
14 Časopis Vlajka byl tiskovým orgánem stejnojmenné české fašistické organizace působící v letech 1930–1942. Za okupace nejprve vycházel jako deník, později jako občasník kolaborantského hnutí Český národně-sociální tábor Vlajka.
15 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 368.

ZUZANA KOČOVÁ V KRONICE AUD, 1953:
Krysař byl největší představení před uzavřením divadla, v němž se široké mistrovství básníka slova snoubilo s bohatým uměním básníka jeviště. Všechno, co nejkrásnějšího vytvořilo D a jeho režisér, rozkvétá tu v nové podobě hlubokého dramatu, v němž osobou Jörgenovou vítězí život nad únikem od skutečnosti.

Censura nepotřebovala ani krysaře, vymýtila sama všechny krysy z textu. Nesmělo se o nich mluvit. Vyškrtala každé sebemenší místečko, které by mohlo působit jako politická narážka. Ale zlomit ducha představení se jí nepodařilo.[16]

Z PROGRAMU K INSCENACI KRYSAŘE, 1957:
Na 68 stranách textu našel censor 83 (třiaosmdesát) míst, která uznal za vhodné vypustit, aby nebyl narušován klid a pořádek mladého Protektorátu Böhmen und Mähren. (...) Pan censor ukázal krysařem na krysaře, vyškrtav z textu téměř všechny „krysy“. Jen tam, kde už to bylo nevyhnutelné, aby vůbec byl nějaký smysl ve hře, krysy připustil, ovšem musela být vypuštěna veškerá epitheta jako „hnusné“, „drzé“ či „šeredné“. Škoda, že censurní knihu nebylo tehdy možno přikládat k programu, aby diváci viděli, že se někdo cítí dotčen slovem „krysa“!

Ve větě „Čím to, že krysy jdou tak slepě za vámi?“ se muselo škrtnout slovo „slepě“. Rovněž se nesměly krysy nazývat „nezvanými hosty“. (...)

Censura uznala za vhodné nedat zaznít písni o ptáčku vězněném v kleci. Dokonce pan censor uznal, že touha po svobodě byla u nás tehdy tak velká, že se nesmělo říci ani „svítá“, „bude ráno“, „jdeme vítat nové jitro“, i když to ráno bylo míněno docela neobrazně, fakticky. Tím, že se pan censor pozastavoval nad větami jako „Vstaň, není dobré klečet!“ nebo „Je tak krásné rdousit“, „Jsem silný“, „Pomohu si sám“ a řádil v nich červenou tužkou, dával jen najevo svůj strach a druhým doporučil, co je v dané době důležité.[17]

BOHUMIL NOVÁK, kritik, 1940:
V závěru Dykovy novely, jež co do sevřenosti a výraznosti děje nemá sobě rovna, vidíme celé hansovní město, jak kráčí za krysařem do propasti. Ovšem až na prostičkého rybáře Seppa Jörgena, kterého jedině jeho sprostnost, hodná biblického výroku „blahoslavení chudí duchem“, učinila spolu ještě s opuštěným nemluvňátkem odolným vůči svodu krysařovy čarovné píšťaly.[18]

---

16 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 376.
17 /dš/ v programu D 34 k inscenaci *Krysaře,* únor 1957.
18 NOVÁK, Bohumil. Dykův Krysař. In *Program D 40*, č. 3, 1940, s. 61.

ČASOPIS VLAJKA, 1940:
Jakou hanebnost na národě lze provádět tendenčním sestavováním českých přísloví a pořekadel, uvidíte nejlépe na hře „Vojna“, kterou uvádí jisté avantgardní divadlo.[19]

E. F. BURIAN, K. J. ERBEN – Vojna

Když jste bratra zabili, zabili,
zabijte nás taky.
Dejte pozor na sebe
a na svoje děti.[20]

Z ARCHIVU MINISTERSTVA VNITRA, 1940:
Při generální zkoušce na Prévostovu hru *Manon Lescaut* přebásněnou Nezvalem, která se hraje zítra 6. května 1940 večer v divadle D 40 za účasti zástupců zemského úřadu, došlo při jednání s ředitelem divadla E. F. Burianem též ke zmínce o zákazu hry *Vojna*.

Ředitel E. F. Burian velmi rozčilen, hlasem vzrušeným při tom prohlásil, že zákaz hry *Vojna* považuje za sprostý zásah proti českému divadelnímu podnikateli, za urážku K. J. Erbena, jehož veršů bylo ve hře použito, a velmi ostrými, až překvapujícími výrazy zdůraznil, že musí býti proto uražen vyslovením zákazu hry a vyvodí z toho nutné důsledky.[21]

SIDON VANĚK, šéfredaktor Vlajky, 1939, 1940:
Ve svém meziřádkovém buditelství, které lze krátce nazvat štvaním, neznáte mezí (neboť se cítíte být povinován převzít odkaz a velkou a hnusnou tradici dvou slizkých darebáků Voskovce a Wericha, kteří vás zde zanechali jako dobře krytou stráž). (...)

Ať jste cokoliv, dnes vás veřejně, Emile Buriane, žádám, maje pro to pádné důvody, abyste se okamžitě vzdal své činnosti, neustavoval ani zástupce ani nástupce, avšak ihned rozpustil svůj soubor, odcestoval neznámo kam, třeba k babičce na ryby, a zmizel z obzoru veřejnosti na dobu pokud možno nejdelší.[22]

Některým zbabělcům nezbude ani odvaha k odchodu z kulturního jeviště. Ty bude třeba popohnat. Jejich osudy budou snad jednou zají-

---

19 Ó, Emile, jak je to nemilé. In *Vlajka, 5. 5.* 1940.
20 BURIAN, E. F. *Vojna*. Lidová hra se zpěvy a tanci na text lidové poezie sebrané K. J. Erbenem. Praha : Orbis, 1955, s. 75.
21 KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla*. Praha : Naše vojsko, 1955, s. 388.
22 VANĚK, Sidon. Nebezpečný člověk Emil Burian. Otevřený dopis II. In *Vlajka*, 21. 12. 1939.

mavé pro pisatele zatykačů, nikoliv už pro dozorce v koncentračních táborech…[23]

ČASOPIS VLAJKA, 1. 3. 1941:
Ředitelství divadla D 41 nám promine malou otázku: Žijeme v roce 1941, nebo 1937?[24]

JOSEF HERMAN, divadelní historik a kritik, 2007:
Takřka přesně po třech letech, v březnu 1941, už nešlo o apríl. Divadlo D 41 bylo úředně uzavřeno po dlouhé štvanici v Árijském boji, Vlajce a podobných tiskovinách, kde EFB označili pro změnu za židobolševika. Šlo o útoky z české, nikoli německé strany. Jejich důvody zřejmě nebyly jen ideologické, jak mi vyprávěl Bohumil Novák, předseda o dva roky dříve založeného Kruhu přátel divadla, návštěvnické organizace, která měla divadlu stále balancujícímu na okraji ekonomického krachu především zajistit větší příjmy. Mimochodem, Novák uvedl, že jedni z prvních abonentů Kruhu byli dr. Emil Hácha s dcerou! Historie bývá křivolaká. Čeští fašisté se tehdy hlavně sháněli po spolkové pokladně. Jenže proč se okupanti, kteří až do heydrichiády nevyhledávali zbytečné konflikty, náhle rozhodli divadlo zavřít? Burian dobře věděl, že nesmí poskytnout nápadnou záminku. Nátlaku okupační cenzury, která na českém území poprvé jen nenařizovala, co se hrát nesmí, ale přikazovala, co se hrát musí, se šikovně trochu švejkovským způsobem bránil vyhlášením sezony původních českých her. Chytré, neboť v době nacionalistických ideálů těžko zpochybnitelné. (…)

Proč se tedy v baletu Zbyňka Přecechtěla *Pohádka o tanci* náhle objevilo průhledné zesměšnění vojenského parademarše? Za vším hledej ženu, vzpomínal Bohumil Novák, musel jsem však při této informaci diktafon vypnout, nechtěl, aby to jednou sám říkal třeba v rozhlase. Podle něho Jirsíková byla v té době Burianovou důvěrnou přítelkyní a vymohla si na něm zcela samostatnou přípravu inscenace. Burian, tvrdil Novák, inkriminované místo viděl až na generálce a zdrceně komentoval: „Tak to mohu buď zakázat a přijít o dobrou pověst, nebo nezakázat, a přijít o divadlo.“ Nezakázal. Čtyři koncentráčnické roky byly zřejmě očistcem.[25]

---

23 VANĚK, Sidon. Národ bez duše. Příspěvek k výkladům o české kultuře. In *Vlajka,* 18. 1. 1940.
24 Z recenze časopisu Vlajka z 1. 3. 1941 na představení *Pohádka o tanci* v D 41. In KOČOVÁ, Zuzana. *Kronika Armádního uměleckého divadla.* Praha : Naše vojsko, 1955, s. 419.
25 HERMAN, Josef. EFB 1945, dohady a skutečnosti. In *Divadelní noviny,* č. 9, 2007.

JAROSLAV NOVÁK, konfident, 1941:

Prag. Am 10. März 1941. Sehr geehrter Herr Oberregierungsrat!

Velevážený pane vrchní rado! Dovoluji si Vám sdělit, že další repríza *Pohádky o tanci* se hraje dnes, v pondělí, ve 20 hodin. Budu znovu na představení. Heil Hitler! Váš oddaný J. Novák.[26]

MARIE KRAUSOVÁ, novinářka, 1984:

Dne 10. března 1941 v D 41 začala třetí repríza *Pohádky o tanci*. Zatím měla vždycky u publika úspěch, lidé aplaudovali při otevřené scéně. Ale právě dnes, jak vzpomínají přímí svědci, v divadle vládla nervozita a stísněnost. Shodou okolností právě ten den byl Burian z vážných rodinných důvodů mimo divadlo i mimo Prahu. Byla to opravdu náhoda, že ten večer se v hledišti objevily podezřelé tváře?

Ten večer jako by všem účinkujícím tréma svázala nohy. Stačila chvíle nepozornosti hudebníků a nepříjemnost byla tu: orchestr se pětadvacetiletému Zbyňkovi Přecechtělovi úplně „rozklížil" pod taktovkou, hudba zmlkla, herci strnuli v pohybu a část obecenstva začala dupat, hvízdat, křičet. Zmatek dovršil mladičký dirigent útěkem do zákulisí. Situaci bylo třeba zachránit: Zkušená Nina Jirsíková odpočítávala tanečníkům ze zákulisí takty, než se violoncellista z orchestru ujal dirigování. Představení pak i se šrámy doklopýtalo do konce.

Nepříjemnost? Jistě, ale v ten den ještě mnohem horší, než kdo mohl prorokovat. Nejenže se do hlediště vloudili provokatéři, nejenže mezi diváky byl Jaroslav Novák. Na přímý Frankův rozkaz sledovali právě toto představení příslušníci gestapa a SD, aby posoudili správnost informací, které dostal Frank před šesti dny.

Kdo byl autorem zprávy, kde se podrobně vypočítávaly všechny prohřešky nové hry v D 41? Nebyl to Jaroslav Novák, protože na první pohled je zřejmý odlišný rukopis; a kromě toho – tento „zpravodaj" neměl vzhledem ke známostem s Frankem zapotřebí užít anonymní korespondence. (...)

S obviněními, jimiž se zpráva jen hemží, kontrastuje část zabývající se sociální situací zaměstnanců divadla. „Protože všichni jsou závislí na nerušeném provozu divadla pod vedením ředitele, jinak technicky rutinovaného", domnívá se pisatel, že by bylo „záhodno autorovi pantomimy Přecechtělovi a řediteli Burianovi udělit přísnou důtku a (...) tu spojit se zákazem kusu a s co nejpřísnější výstrahu pro budoucnost".

Obava o živobytí lidí z Déčka působí v této souvislosti absurdně, ale nenapovídá to, nebo alespoň nenaznačuje, že autorem udání by mohla být osoba, která znala nejen představení, ale i zákulisí divadla?

---

26 KRAUSOVÁ, Marie. Poslední představení. In *Hlas revoluce*, č. 8, 1984.

A navíc osoba značně naivní, když si představovala, že za karikování německých vládnoucích představitelů bude ředitel pokárán, a neměla zdání o tom, co bude následovat, až se na základě tohoto udání rozjede nacistická mašinerie. (...) Tedy ne kolaborant velkého formátu, ale přičinění horlivé a značně začátečnické, motivované – čím asi?

Sicherheitsdienst viděl události kolem *Pohádky o tanci* v širších souvislostech:

České divadelnictví je nejnebezpečnější a německými zásahy nejméně dotčená kulturní oblast, v níž D 41 hraje příkladnou roli. SD – řídící úsek hromažďoval materiál proti Burianovi a čekal již nějakou dobu na příležitost navrhnout zákrok proti divadlu. Zdá se, že podnět je nyní dán...

K. H. Frank nařídil okamžitě zavřít D 41 do 20. dubna téhož roku, zatknout E. F. Buriana, Ninu Jirsíkovou a Zbyňka Přecechtěla.

Středa 12. března podle vzpomínek tehdejších žáků herecké školy začínala baletním tréninkem. (...) V této době přišlo do budovy gestapo a šlo rovnou za Burianem. (...) Pro několik lidí znamenalo gestapo v divadle a prohlídka při odchodu smrtelné nebezpečí. Hrdinová měla zcela náhodně u sebe balíček komunistických letáků. Naštěstí stačila ilegální tiskoviny na záchodě zničit, ještě svízelnější situaci prožívali ti, které pro židovský původ nesměl Burian v divadle zaměstnávat, ale přesto byli v Déčku dál, jen jejich jména zmizela z programů a nevystupovali na jevišti. Dík včasnému varování seběhli dřív, než gestapo stačilo obsadit všechny prostory, do kotelny a odtud vyjeli výtahem do restaurace U Rozvařilů a vyšli na ulici.[27]

VLASTIMIL BRODSKÝ, herec, 1995:

13. března 1941[28] vtrhlo do divadla gestapo. Zkoušel jsem na jevišti postavu Jardy Kohouta ve *Věře Lukášové*. Chvíli jsme nechápali, proč Burian mlčí a nepokračuje v připomínkách a proč všude vládne jakési rozpačité ticho. Pak se náhle objevil pod předscénou a nezvykle tichým, ale nabádavým tónem nás z jeviště vykázal a poručil bez otázek mazat domů. Teprve potom jsem zaznamenal přítomnost pánů v černých pláštích a kloboucích se sklopenou krempou.

Od těch popravištěm páchnoucích okamžiků jsme ho už do konce té fašounské zhůvěřilosti neviděli.[29]

---

27 KRAUSOVÁ, Marie. Poslední představení. In *Hlas revoluce,* č. 8, 1984.

28 Ve skutečnosti se tak stalo o den dříve, 12. března 1941.

29 BRODSKÝ, Vlastimil. *Drobečky z půjčovny duší.* Praha : HAK, 1999, s. 110.

MARIE KRAUSOVÁ, novinářka, 1984:
Emil František Burian, ředitel divadla, tanečnice Anna Gurská rozená Jirsíková a student Zbyněk Přecechtěl byli zatčeni. Po čtrnácti dnech výslechů byl Přecechtěl propuštěn, na Buriana a Jirsíkovou byla uvalena ochranná vazba a oba pak převezeni do koncentračních táborů.

Dvanáctým březnem 1941 se uzavřela válečná historie Déčka a jedna tvůrčí etapa E. F. Buriana.

Frankovo „ja" připsané na okraj spisu byla definitivní tečka za existencí několikatisícového sdružení přátel posledního českého pokrokového divadla. Tři jeho funkcionáři byli zatčeni a převezeni do koncentráku; konce války se dožil jen profesor Hejduk z Hradce Králové; Anton Straka a Vladimír Šmejkal zahynuli.

Jméno pisatele anonymního udání nebylo zjištěno.

Nálezem disciplinární komise Svazu filmových pracovníků byl Jaroslav Novák 7. července 1945 shledán vinným, že jako dramaturg úřadu pro schvalování filmů se dopustil přečinu proti národní cti. V témž roce na něj podal mimořádný lidový soud trestní oznámení a vydal zatykač. Když se o rok později prošetřovalo, kde se hledaný Novák skrývá, došly vyšetřovací orgány k závěru, že se vší pravděpodobností žije v Německu pod jménem Denker.[30]

VÁCLAV ČERNÝ, literární vědec a esejista, 60. léta:
Tak neušel své předválečné pověsti a koncentráku ani Emil F. Burian, ačkoliv se odboje nezúčastnil a věnoval se výhradně umělecké činnosti, snaže se stůj co stůj pro svoje divadlo, konečně početně navštěvované, vydupat dramatické talenty.[31]

---

30 KRAUSOVÁ, Marie. Poslední představení, In *Hlas revoluce*, č. 8, 1984.
31 ČERNÝ, Václav. *Křik Koruny české, Paměti 1938–1945*. Brno : Atlantis, 1992, s. 28.

fešáckej koncentrák
(1941–1945)